

Femeia în literatura și în cultura realismului socialist – reprezentări mitice, mitificare a istoriei și propagandă ideologică¹

Prof.dr.Simona Antofi
Universitatea "Dunărea de Jos" Galați

Abstract: *Placed between the literary and non-literary space, but always subjected to the political aims of the Party, the texts published in **Viața românească** of the 60's focuses on the new re-reading the aesthetic values. Written by well-known authors of the period, the texts point out different feminine images – the woman as mother and comrade of man, involved in the Communist struggle for the new-born goals – enhancing or just creating mythical feminine profiles. Beyond the power of literature to create new myths, the old borders between the literary, non-literary and political ideology are fading away, putting women on the first stage.*

Key-words: *ideology, literary text, feminine profiles*

Prezența activă a femeilor pe toate planurile vieții sociale și politice reprezintă, în contextual cultural și literar al perioadei comuniste din România, un punct important pe ordinea de zi a strategiei bine etapizate ce urmărea crearea omului nou și a unei noi lumi, a egalității și a păcii între popoare, dar și, paradoxal, a dictaturii proletariatului. Așa se face că, de pildă, în paginile Vieții românești din 1960 [1], femeia-scriitor și femeia-critic se întâlnește cu dinamica femeie-cadru didactic și formator de opinie în rândurile tineretului studios.

În ceea ce privește poezia, am selectat două exemple semnificative prin opoziția dintre ele și, împreună, pentru rolul rezervat femeii în ecuația ideologică a epocii. Cunoscută atât pentru longevitatea ei creatoare, cât și pentru reajustările successive ale discursului poetic, fără îndoială valoros din unghi estetic, Nina Cassian publică, în numărul din ianuarie al revistei [2], poezia intitulată, simplu, *Căsnicie*. Erotikon-ul domestic, desfășurat – mai corect spus, sugerat a se desfășura – într-un spațiu intim, încărcat afectiv, asociază simplitatea discursului liric și accesibilitatea, curete de doctrina politică și de critica marxistă investită cu atribuțiile criticii literare, nu este lipsit de sensibilitate poetică. Obiectele banale – corelatele obiective ale sentimentului – dobândesc relevanță arhetipală aproape neașteptată dar, dat fiind talentul autoarei, îndreptățită.

Măruntele componente ale universului casnic – patul, ceainicul albastru, perdeaua, peretele, covorul – se autodefinesc drept „argumente ale dragostei lor” și proiectează cuplul de îndrăgostiți, nenumit ca atare, într-o atmosferă în care dragostea este calmă, împlinită. Iar sentimentul are forța de a îndepărta banalul din existență. Sub auspiciile simbolice ale dubletului pâine și sare, îndrăgostiții sunt proiectați în decorul familiar al românității, dar și în istoria mitizată a acesteia.

Pe de altă parte, poezia Aurorei Cornu, intitulată, ostentativ, *Închinare* [3], este dedicată oamenilor muncii, partidului unic – comparat destul de stângace cu o corabie pe valuri - și conducătorilor acestuia. Încercând să construiască imaginea lirică a luptei comuniștilor în ilegalitate, Aurora Cornu asociază simbolul comunist al rezistenței antiburgheze, închisoarea Doftana, cu imagini stereotipizate ale vocației sacrificiale și ale luptei pentru democrație. Pluralul inclusiv al formelor pronominale are menirea de a face din vocea poetei – despre eu liric nu poate fi vorba, întrucât nu o voce autonomă a textului

¹ Ce travail a été élaboré et publié grâce au financement obtenu par le projet CNCSIS IDEI II 949 - IMPACTUL FACTORULUI POLITIC SI IDEOLOGIC ASUPRA REFLECTARII LITERATURII IN SISTEMUL DE INVATAMANT. PERIOADA 1948-1989 (L'impacte du politique et de l'idéologie sur la sélection des textes littéraires des manuels scolaires de la période 1948-1989)

liric este creată aici, ci scriitoarea vorbește direct, nemediat – cutia de rezonanță a întregii clase sociale a muncitorilor:

„Când pe egalul fluviu al masei noastre-apar
Conducătorii noștri ca pe o punte mare
Ca valul forța noastră renaște; tresărire
care ne umple pieptul în aspră dăruire;
Sunt ei care hrăniră cu viața lor în fiare
Acea revoltă căreia-i sunt zidarii.

Doftana.”

La unison, prin vocea poetei aservite doctrinei comuniste, printr-o suită de metonimii incapabile să producă lirism, dar care sunt menite să cheme sub același steag pe muncitorii din uzine, de pe vase, din mine și din... artă, întregul proletariat împărtășește vocația sacrificială a comuniștilor ilegaliști:

„Pe zumzetul acesta, pe care-l naște-avântul,
Ah, când suna-va versul splendidul gong de aur
Care va bate-n artă, ogoare și uzine.
Și vasele din porturi, luminile din mine
Cea mai de preț monedă, îmbogățind pământul.”

O altă voce feminină este cea a Eugeniei Tudor care, într-un studiu despre *O problemă de stil în proza tinerilor – pe margine volumelor: „În plină zi” (Vasile Rebreanu) – „Ningea în Bărăgan” (Fănuș Neagu) – „Drumul trece prin păduri” (Ștefan Luca)* [4] analizează, cu instrumentarul rudimentar și stereotipizat al criticii din epocă, și din unghiul doctrinei atotputernice, texte destul de cunoscute, pe atunci, ale unor scriitori dintre care cel de-al doilea și-a dovedit, ulterior, puternica și longeviva vână creatoare.

Pentru accesibilizarea textelor și pentru a crea suportul argumentativ al demonstrației, autoarea articolului - destul de bine alcătuit de un ochi critic dispus să facă, din când în când, concesii bunului simț - rezumă conținutul textelor supuse analizei urmărind, apoi, relevanța etică – nu și estetică – a personajelor, evidențiind scăderile sau măcar ambiguitățile ideologice, și comentând concordanța dintre teza social-politică doctrinară și aspectele formale.

În proza literară a lui Vasile Rebreanu descoperă tipologia deja standardizată a personajelor, și polarizarea obligatorie – chiaburii Paramon și Sever, primarul satului, vândut hitleriștilor, precum și țărani care, după ce omoară un soldat nemaț, se revoltă, sub conducerea comuniștilor, și scapă de nemți. Atitudinea ideologic corectă a scriitorului este imediat remarcată: Vasile Rebreanu „se dovedește și aici un foarte atent observator al universului țărănesc proiectat pe fundalul unor realități sociale. Sub o aparență greoaie, țărani săi ascund o cănștiință curată, aspirând spre adevăr și libertate.” [5]

Personajele care ies în prim-plan sunt Iova, femeia săracă ce se descurcă singură, cu demnitate și curaj - „rămasă singură, împovărată de grijile gospodăriei pentru că bărbatul i-a fost luat pe front, Iova înfruntă sărăcia și răutățile noului primar, om de încredere al hitleriștilor, cu o dârzenie bărbătească.” [6] Caracterul tare al femeii își are pandantul în bătrânul Simion, personaj în care autoarea articolului găsește deplina originalitate a operei lui Vasile Rebreanu. Pe nedrept neglijat de critica literară, moș Simion este departe de țărani sfătoși ai lui Sadoveanu, ce au în spate o tradiție literară îndelungată. Încercând să coaguleze formele individuale ale revoltei țăranilor într-o mișcare coerentă – lucru cu puțință doar prin intervenția comuniștilor – moș Simion ia asupra sa vina de a-l fi omorât pe soldatul nemaț, sperând că astfel va salva satul de la distrugere.

Ca un alt Istrati – relevant prin opțiunea sa politică de stânga, nu și prin abdicarea categorică de mai târziu – Fănuș Neagu se înscrie, în opinia autoarei articolului, în mod fericit pe traiectoria ferm desenată de politica de cultură a partidului unic: „el detectează cu

predilecție, condamându-le, manifestările vechiului în mentalitatea oamenilor, în raport cu realitatea socială nouă pe care o trăiește satul nostru de azi.” [7]

Asocierea realism-socialismului, ca singura metodă agreată de creație, cu poetica romantismului permite acoperirea – parțială și oricum defectuoasă – a lacunelor de metalimbaj și metodologice ale criticii marxiste. Așa de plidă, Chiriac, din bucata intitulată *Cocoșul negru*, dă foc caselor chiaburului care l-a despărțit de Tița, fata pe care tânărul o iubește: „romanticul Chiriac, fire pasionată, apare mai mult ca un răzbunător al propriei sale pasiuni neîmplinite decât ca un răzbunător al condiției sale sociale.” [8] Și totuși, personajul poate fi recuperat ideologic, iar spiritul revoltatului romantic transformat în emblemă tipologică a realism-socialismului: „În ciuda zdrențelor cu care este îmbrăcat, Chiriac este un om liber, curajos, avântat, și nu se teme de stăpân, înfruntându-l și obligându-l să-și respecte slugile.” [9]

Și Ștefan Luca descrie mediul muncitoresc, dar Eugenia Tudor – preocupată atât de mesajul emoțional al nuvelei, cât și de aspectele tehnice – sancționează insuficiența forței de conturare a lumii muncitorilor – una viguroasă și demnă: „elementele componente ale acestui climat sunt prea palide pentru a zugrăvi cu destulă pregnanță” [10] mediul ce se vrea cu deosebire activ, al clasei muncitoare.

Iar simplitatea cu orice preț - semnalând, probabil, și o slabă înzestrare creatoare – etse și ea sancționată: „am văzut că nu totdeauna căutările [...] sunt încununete de succes acolo unde de dragul stilului frumos în sine sau a simplității frumos înțelese, este sacrificată claritatea mesajului sau profunzimea imaginii artistice.” [11]

În fine *Viața românească* găzduiește, în numărul... [12], o dezbatere intitulată *Critica literară și școala*, la care iau parte cadre didactice, critici, precum și redacția revistei. Profesorii-femei – jumătate la număr din totalul participanților (Coralia Călin, Adriana Niculin, Emilia Milicescu, Clara Georgeta Chios, Silvia Petrescu – nume reale sau inventate) semnasează absența unui punct de vedere unitar asupra canonului școlar și invocă, drept singura posibilitate a elevilor de a se informa, revistele literare ale vremii: *Gazeta literară*, *Luceafărul*, *Contemporanul*.

Prin vocea profesorilor se cere, direct, existența unei convergențe de opinii în critică, promovate printr-un număr semnificativ de volume de critică – altfel spus, se cere uniformizarea discursului critic și monopolizarea acestuia de către ideologia de partid. Ca exemple de critici consecvenți în opiniile lor și, implicit, obediți față de doctrina politică, sunt menționați Ion Vitner, cu studiul despre volumul 1907, al lui Arghezi, Silvian Iosifescu, și studiul său despre *Moromeții*, Paul Georgescu, și punctul său de vedere asupra *Pădurii spânzuraților*, Vicu Mândra și studiile de dramaturgie, iar Dan Grigorescu este sancționat pentru a nu se fi declarat de acord cu opinia critică dominantă în ceea ce-l privește pe personajul *Petre Petre* din romanul *Răscoala*.

Dar, fiindcă aparențele democratice trebuie păstrate, iar oamenilor trebuie să li se întrețină iluzia libertății de opinie, Adriana Niculin afirmă: „Dacă există mai multe păreri în privința unei opere sau unui personaj, cu atât mai bine. Aceasta ne prilejuiește, între altele, să arătăm diferența dintre interpretarea criticilor idealști de odinioară față de cea a criticilor marxiști de azi.” [13] Dezbaterea continuă – Silvia Petrescu: „Am vrut să insist asupra pericolului instabilității părerilor criticii și asupra dificultății de a se elabora un manual definitiv, atâta vreme cât schimbările ce se petrec sunt destul de frecvente.” [14]

Se dau și exemple concrete: Emilia Milicescu aduce în discuție cazul simbolismului și al lui Ion Minulescu. Prezentat în manuale drept un curent diversionist și reacționar, simbolismul trezește, totuși, interesul elevilor, iar poezia lui Minulescu le place. Problema constă, de fapt, în găsirea unei soluții pentru recuperarea literaturii române și refacerea canonului sub autoritatea doctrinei politice unice. Ca urmare, Adriana Niculin semnaleză lacunele serioase în materie de concepte operaționale – noțiunile de curent și de metodă.

De departe vocea cu autoritate a echipei cadrelor didactice, Coralia Călin – care pare a avea soluții pentru toate chestiunile ridicate – evidențiază principala problemă a procesului didactic – neconcordanța dintre programa universitară și procesul didactic din școli. Studenții veniți în practică pedagogică au informații lacunare, ca și probleme de asimilare a metalimbajului criticii marxiste, insuficient fundamentat. „Ar trebui să cunoașteți mai bine programa analitică, să atacați în primul rând problemele dificile ale analizei textului literar și ale unor opere de mare circulație”, trasează ferm o directivă de comportament didactic Coralia Călin. [15]

Iar redacția revistei propune o comparație considerată ca obligatorie între generațiile anterioare de critici și cei ai momentului, obediți politic și dispuși să sacrifice definitiv ideea de valoare estetică: „În ce măsură aveți sentimentul, pe de-o parte, că noua critică acoperă suprafața problemelor de istorie literară, așa fel încât elevii să nu se adreseze unor interpreți vechi fără o pregătire prealabilă?” [16] Întrebarea în sine nu mai are nevoie de răspuns, căci spune singură totul.

Note

1. *Viața românească*, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., 1960
2. *Viața românească*, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., nr. 1, ianuarie, an XIII,1960, p. 73
3. *Viața românească*, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., nr. 6, iunie, an XIII,1960, p. 12
4. *Viața românească*, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., nr. 3, martie, an XIII,1960, pp. 143-150
5. **Ibidem**
6. **Ibidem**
7. **Ibidem**
8. **Ibidem**
9. **Ibidem**
10. **Ibidem**
11. **Ibidem**
12. *Viața românească*, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., nr. 3, martie, an XIII,1960, pp. 52-63
13. **Ibidem**
14. **Ibidem**
15. **Ibidem**
16. **Ibidem**

Bibliografie

- Martin, Mircea, *Cultura română între comunism și naționalism, II*, <http://www.revista22.ro/cultura-romana-intre-comunism-si-nationalism-ii-241.html>
- Martin, Mircea, *Cultura română între comunism și naționalism, III*, <http://www.revista22.ro/cultura-romana-intre-comunism-si-nationalism-iii-252.html>
- Mihăilescu, Dan C., *Literatura română în postceaușism*, http://www.observatorcultural.ro/Literatura-romana-in-post-ceausism*articleID_4622-articles_details.htmleanu
- Săndulescu, Al., *Literatura română și comunismul, II*, http://www.romlit.ro/literatura_romn_i_comunismul_ii
- Viața românească*, revistă a Uniunii Scriitorilor din R.P.R., 1960